

Õiguskantsler

Teie

nr

Õiguskantsler 10.05.2012 nr 6-1/120676/1202290

Seisukoht vastuolu mittetuvastamise kohta Kinnipeetava toetamine lähedaste poolt

Austatud

Pöördusite minu poole avaldusega, milles tõstatate küsimuse vangistusseaduse § 44 lõike 2 vastavusest Eesti Vabariigi põhiseadusele.

Tutvunud Teie avalduse, asjaomase õigusliku regulatsiooni ja kohtupraktikaga, tõden, et ei tuvastanud Teie avalduses toodud asjaoludel vangistusseaduse § 44 lõike 2 vastuolu Eesti Vabariigi põhiseadusega, samuti ei tuvastanud ma, et vangistusseadus oleks Eesti Vabariigi põhiseadusega vastuolus, kuna ei võimalda lähikondsetel küllaldaselt toetada vanglas viibivat kinnipeetavat.

I Teie avaldus

1. Väidate avalduses, et Teie [...] viibib Tallinna Vanglas, ent tulenevalt vangistusseaduses (edaspidi ka VangS) vastava regulatsiooni puudumisest ning VangS § 44 lõikes 2 sätestatust, ei ole Teil võimalik [...] toetada talle vangla vahendusel tarbeesemeid soetades.

2. Olete seisukohal, et hetkel on ainsaks võimaluseks kinnipeetavat toetada vaid VangS § 48 kaudu. Muid varemeksisteerinud võimalusi (postipakiga saatmine, kokkusaamisel üleandmine, kohapeal kauplusest ostmine jne) enam ei eksisteeri, samuti ei ole võimalik esemeid saata nn maksikirjaga. Võimalik on vaid kanda raha kinnipeetava isikuarvele, millega siis kinnipeetav saab vangla kaupluses opereerida, ent edastatud summast tehakse vastavalt VangS § 44 lõikele 2 teatud mahaarvamised. Märkite, et Teie hinnangul on Eesti Vabariigi põhiseadusega (edaspidi ka PS või põhiseadus) vastuolus selline olukord, kus vaba isiku õigused ja kohustused (nt PS § 27 toodud) on taandatud kinnipeetava õiguste ja kohustuste ees ja sellest sõltuvad.

3. Leiate, et VangS § 44 lõigete 2 ja 3 tõttu ei saa napi maksejõudlusega isikud kanda kinnipeetava isikuarvele 50% või 70% võrra rohkem raha. Teie hinnangul on Teilt võetud võimalus toetada oma [...] sel moel, et tagada talle tarbeesemete soetamine nende väljamüügiväärtuses.

II Asjaomane säte

4. VangS § 44 lõige 2

„§ 44. Isikuarve

[...]

(2) Kinnipeetava isikuarvel olevatest summadest jäetakse 50 protsenti rahaliste nõuete täitmiseks, 20 protsenti hoiustatakse vabanemistoetusena ja ülejäänud summad jäetakse kinnipeetavale vanglasiseseks kasutamiseks vangla sisekorraeeskirjas sätestatud korras. Kui kinnipeetava vastu ei ole rahalisi nõudeid või neid on vähem kui 50 protsenti ulatuses, hoiustatakse ka need summad vabanemistoetusena.

[...]“

III Õiguskantsleri seisukoht

5. Mis puudutab VangS § 44 lõike 2 põhiseaduspärasust, siis on õiguskantsleri menetluses varasemalt korduvalt VangS § 44 lõiget 2 hinnatud aspektist, kas vabanemistoetuse hoiustamine on kooskõlas põhiseadusega. Annan järgnevalt kokkuvõtliku ülevaate tehtud analüüsist.

1. Vabanemistoetuse hoiustamine

6. Põhiõiguste piiramine on lubatav, kui see on formaalselt ja materiaalselt õiguspärane. Põhiõiguste piiramise formaalne põhiseaduspärasus eeldab esiteks põhiseaduses sätestatud pädevuse, vormi- ja menetlusnõuete järgimist, teiseks põhiseaduse § 13 lõikest 2 tuleneva õiguselguse tagamist ning kolmandaks põhiseaduse § 3 lõike 1 lausest 1 tulenevast parlamendireservatsioonist kinnipidamist.

7. PS § 32 lõike 2 lause 2 kohaselt tuleb kitsendused omandi valdamisele, kasutamisele ja käsutamisele sätestada seadusega. See tähendab, et neid kitsendusi ei tohi kehtestada seadusest alamal seisva aktiga – näiteks kohaliku omavalitsuse või Vabariigi Valitsuse määrusega. Antud juhul on piirang kinnipeetava omandiõigusele seatud seadusega (vangistusseadusega). Põhiõiguse piirang on kehtestatud Riigikogu poolt menetluskorda järgides seadusega ja seetõttu vastab ülalnimetatud formaalse põhiseaduspärasuse tingimustele. Viimasest tulenevalt keskendub järgnev analüüsi osa üksnes piirangu materiaalse õiguspärasuse kontrollile.

8. Riive materiaalse õiguspärasuse eeldused on riive legitiimne eesmärk ning PS § 11 lausest 2 tuleneva proportsionaalsuse põhimõtte järgimine.

9. Vabanemistoetuse kogumise puhul on eesmärgiks soodustada kinnipeetava resotsialiseerimist ja toetada kinnipeetava võimalikult „valutut” sulandumist ühiskonda peale karistusaja lõppemist.

Elementaarsete rahaliste vahendite olemasolu soodustab vanglast vabanenud isikul õiguskuuleka elu alustamist. Vabanemistoetuse kogumine aitab kaasa vangistuse eesmärkide saavutamisele (eelkõige kinnipeetava suunamisele õiguskuulekale teele). PS § 32 lõike 2 lause 2 sätestab loetelu eesmärkidest, mille saavutamiseks võib omandiõigust riivata (tegemist on nn lihtsa seadusreservatsiooniga). Seetõttu võib omandiõiguse kitsendusi kehtestada igal põhjusel, mis ei ole põhiseadusega otseselt keelatud. Põhiseadus ei keela omandiõiguse riivet kinnipeetava resotsialiseerimise soodustamise nimel ja seega on VangS § 44 lõikes 2 sätestatud vabanemistoetuse hoiustamise eesmärk legitiimne.

10. Põhiõigusi piirav abinõu peab olema proportsionaalne taotletava eesmärgi suhtes. Proportsionaalsuse põhimõtte tuleneb PS § 11 lausest 2, mille kohaselt peavad õiguste ja vabaduste piirangud olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud. Proportsionaalsuse põhimõttele vastavust kontrollitakse järjestikuliselt kolmel astmel – kõigepealt abinõu sobivust, siis vajalikkust ja vajadusel ka proportsionaalsust kitsamas tähenduses e. mõõdukust. Ilmselgelt ebasobiva abinõu korral on proportsionaalsuse kontrollimine järgmistel astmetel tarbetu. Riigikohus on määratlenud sobiva meetmena abinõu, mis soodustab eesmärgi saavutamist. Ebaproportsionaalne on abinõu, mis ühelgi juhul ei soodusta eesmärgi saavutamist. Vajalikkuse kriteerium proportsionaalsuse hindamisel tähendab, et eesmärki ei ole võimalik saavutada mõne teise, isikut vähem koormava abinõuga, mis on eesmärgi saavutamiseks vähemalt sama efektiivne kui esimene. Arvestada tuleb ka seda, kuivõrd koormavad erinevad abinõud kolmandaid isikuid, samuti erinevusi riigi kulutustes. Mõõdukuse puhul on olulised põhiõiguste riive intensiivsus ja riivet õigustavate põhjuste kaalukus: mida intensiivsem on riive, seda kaalukamad peavad olema seda õigustavad põhjused.

(a) Sobivus

11. Nagu öeldud, on sobiv selline abinõu, mis soodustab eesmärgi saavutamist. Antud kontekstis tuli abinõu sobivuse kaalumisel seega hinnata, kas vabanemistoetuse kogumine aitab kaasa kinnipeetava resotsialiseerimisele.

12. Vanglast vabaneva isiku jaoks on vaieldamatult vajalik ühiskonna toetus nõ tavaellu astumisel. Lisaks moraalsele toele on vajalik ka piisavate materiaalsete vahendite olemasolu, mis võimaldaksid kinnipeetaval äraelamist teatud aja vältel. Vabanemisel kinnipeetavale makstava toetuse eesmärgiks ei ole tagada kinnipeetavale rahaliste vahendite olemasolu pikemaks ajaks kui üks kuu, mille vältel peaks vabanenud isikul olema võimalik leida nii elu- kui ka töökoht.

13. Seega aitab vabanemistoetuse kogumine kaasa seatud eesmärgi – kinnipeetava resotsialiseerimise toetamine – saavutamisele ja on seetõttu sobiv.

(b) Vajalikkus

14. Seadusandja poolt valitud vahendi vajalikkuse hindamisel tuleb võrrelda seda teiste vahendite efektiivsusega eesmärgi saavutamisel. Arvestada tuleb ka seda, kuivõrd koormavad erinevad abinõud kolmandaid isikuid, samuti erinevusi riigi kulutustes. Nagu eelnevalt mitmel korral mainitud, on eesmärgiks peasjalikult kinnipeetava resotsialiseerimise toetamine.

15. Kinnipeetava resotsialiseerimise vahenditeks on lisaks vabanemistoetusele ka erinevad sotsiaalprogrammid, hariduse pakkumine jms. Tuleb tõdeda, et ainult psühholoogiline ettevalmistus ja kinnipeetava nõustamine ei annaks aga soovitud tulemust, kui isikul puuduvad vajalikud vahendid pärast vabanemist oma eluks vajalike kulutuste katmiseks. Vabanemistoetuse

hoiustamisele on seatud ka piir (kolmekordne Vabariigi Valitsuse kehtestatud kuupalga alammäära täitumine), millega välditakse liigset kinnipeetava koormamist vangistuse vältel. Seega on VangS §-s 44 sätestatud vabanemistoetuse hoiustamise regulatsioon vajalik.

(c) Mõõdukus

16. Abinõu mõõdukuse üle otsustamiseks tuleb kaaluda ühelt poolt põhiõigusse sekkumise ulatust ja intensiivsust, teiselt poolt aga eesmärgi tähtsust. Mida intensiivsem on põhiõiguse riive, seda mõjuvamad peavad olema õigustavad põhjused.

17. Kinnipeetava omandiõiguse piiramine vabanemistoetuse hoiustamisega on oma iseloomult suhteliselt väikese ulatusega ning väheintensiivne. Kinnipeetava õigust oma rahalisi vahendeid vabalt vallata, kasutada ja käsutada piiratakse vaid vangistuse ajaks – hoiustatud vabanemistoetus makstakse välja kinnipeetava vabastamisel (VangS § 75 lõige 4). Samuti on vabanemistoetuse hoiustamisele seatud ülemmäär (VangS § 44 lõige 3). Arvesse peab võtma ka seda, et kinnipeetavale tagatakse vangistuse ajal esmavajalikud teenused (nt majutus ja toitlustus) tasuta. Seega on kinnipeetava olmekulud vangistuses olulisemalt väiksemad, kui vabaduses viibivatel isikutel, mistõttu ei halvenda vabanemistoetus hoiustamine kinnipeetava olukorda vangistuse vältel vastuvõetamatul määral.

18. Samas on kinnipeetava resotsialiseerimine, millele vabanemistoetuse hoiustamine kaasa aitab, üks vangistuse põhiseaduslikest õigustustest. Vabanemistoetuse kogumise eesmärgi tähtsus õigustab sellega kaasneva omandiõiguse riive ulatust ja intensiivsust. Seega on vabanemistoetuse hoiustamine mõõdukas abinõu.

19. Kokkuvõtlikult on VangS § 44 lõikes 2 sätestatud vabanemistoetuse hoiustamine sobiv, vajalik ja mõõdukas seatud legitiimsuse eesmärgi suhtes ja seetõttu pole vastuolus põhiseadusega. Teie avaldus ega muud andmed ei anna põhjust seda seisukohta ümber vaadata.

2. Rahaliste nõuete täitmine

20. Mis puudutab isiku vastu esitatud rahalisi nõudeid, siis lubab VangS § 44 lõige 2 pidada 50% laekuvatest summadest kinni isiku vastu esitatud rahaliste nõuete täitmiseks. Õiguskirjanduses leitakse, et rahalisteks nõueteks lõike 2 mõttes ei ole mitte ainult mõistetud vangistuse aluseks olevad kuriteoga tekitatud ja kinnipeetavalt välja mõistetud kahju hüvitised, vaid ka muud rahalised nõuded kinnipeetava vastu, mille olemasolu ja suurus ei ole vaidlustatud.¹

21. Kuna rahalisi nõudeid võib olla väga eripalgelisi, ei saa välistada, et mõnda liiki nõuete puhul võib nende VangS § 44 lõikes 2 toodud korras sissenõudmine olla küsitav, ent abstraktselt ei näe ma selle sätte osas siiski vastuolu põhiseadusega. Kahjuks ei ole mul võimalik siinkohal läbi teha samasugust detailset analüüsi rahaliste nõuete kinnipidamise põhiseaduspärasuse osas, nagu vabanemistoetuse puhul, kuna just asjaolu, et neid on väga erinevaid (ja erineva eesmärgiga), ei võimalda mul ilma konkreetsete nõuete sisu teadmata hinnata nende sissenõudmise võimaluse kui eesmärgi legitiimsust ja meetme mõõdukust. Seepärast piirdun vaid mõningate alljärgnevate märkustega ses osas ja oma abstraktse hinnanguga.

¹ P. Pikamäe. Kommentaarid §-le 44. - L. Madise, P. Pikame, J. Sootak. Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2009, § 44, komm 3.

22. Sarnaselt vabanemistoetusele piiravad ka rahaliste nõuete täitmiseks isikuarvelt tehtavad mahaarvamised isiku omandiõigust. Kuna rahalisi nõudeid ja nende aluseid on väga erinevaid, siis on keeruline sõnastada üldist ja kõikehõlmavat põhjust isiku omandiõiguse riiveks VangS § 44 lõikes 2 toodud mahaarvamiste näol. Tavalisemad mahaarvamised seostuvad ennekõike kuriteoga tekitatud kahju hüvitistega, samuti asjaomaste menetluskulude hüvitamise vajadusega. Välistatud pole VangS § 44 lõike 2 alusel sisse nõuda ka muid nõudeid, mille olemasolu ja suurus ei ole vaidluse all (nt miks mitte perekonnaseaduse alusel alaealisele lapsele vanema poolt makstav elatis). Üldjuhul on sissenõude taga seadusest või tehingust tulenev teise isiku või riigi nõue, mis on küllaldaselt kindel. Seega on rahaliste nõuete täitmine reeglina põhjendatud vajadusega tagada erinevate teiste isikute põhiõigusi ja –vabadusi nende õiguspäraste nõuete täitmise kaudu.

23. Kuriteoga tekitatud kahju hüvitis ning menetluskulude sissenõudmise vajadus on ilmselt piisavalt heaks põhjenduseks PS §-s 32 toodud omandipõhiõiguse piiranguks. Seda õigustab vajadus katta erinevatele isikutele õigusrikkumisega tekitatud kahju ja kulud. Selline vajadus kasvab välja muuhulgas PS §-st 25, mille kohaselt on igapäev õigus talle ükskõik kelle poolt õigusvastaselt tekitatud kahju hüvitamisele. Minu hinnangul ei ole välistatud panna seadusega kurjategija õlule kohustus katta kuriteoga (s.o teise isiku õigusi kõige rängemalt riivava teoga) tekitatud kahju (nt kahjuhüvitis isikuvastase kuriteo tagajärjel töövõimetuks muutunud kannatanule, kahjuhüvitis varastatud või hävitatud asja eest, tapetu matusekulud jne). Samuti ei näe ma praeguse info põhjal abstraktselt võttes probleemi selles, et kurjategija hüvitab süüdimõistmisel tema teo uurimiseks ja talle asjaomase karistuse määramiseks tehtud kulutused seaduses sätestatud ulatuses. Erakordselt keeruline oleks õigustada lahendust, kus kurjategija tekitatud kahju kannatanule peaks kandma riik või kannatanu ise, või kus riigile tekitatud menetluskulu peaks kandma õiguskuulekad maksumaksjad.

24. Kõikvõimalike muude nõuete osas tuleb eeldada, et tegemist on tõepoolest õiguspäraste nõuetega – st nõuetega, mille väljanõudmist on võimalik riigi toel saavutada või see on juba tehtud (nt kohtu kaudu). Selliste nõuete sissenõudmise võimalus on olemuslikult seotud PS § 14 sätestatud riigi kohustusega tagada isikute põhiõigused ja –vabadused sel moel, et aidata panna maksma oma õigused. Nii näiteks peab olema tekitatud kahju (PS § 25) või seadusega sätestatud elatist (nt perekonnaseaduse alusel makstav elatis) ka võimalik mingil moel riigi abil kahju tekitajalt või kohustatud isikult kätte saada ning kõik sellised sissenõuete täitmised võivad riivata nii kinnipeetavate kui ka vabaduses viibijate omandiõigust. Kohustus maksta teatud viisil tunnustatud (nt kohtuotsusega) nõudeid on universaalne ning ei seostu spetsiifiliselt kinnipeetavatega.

25. Mis puudutab meetme proportsionaalsust, siis on taas keeruline abstraherida, kuna rahaliste nõuete olemus on väga erinev. Küll julgen väita, et ilmselgelt eproportsionaalne ei ole see, kui kinnipeetavalt nõutakse riigi abil sisse kuriteoga tekitatud kahju. Vastupidisel juhul võiks kujuneda olukord, kus kuritegude toimepanemine on isikule mõnel juhul isegi kasulik (nt isik varastab teise isiku sõiduauto, müüb selle ja raiskab saadud raha narkootikumide soetamiseks ning ei pea kannatanule tekitatud kahju hüvitama). Selline olukord ei oleks kooskõlas põhiseaduse mõtte ega sätetega.

26. Alternatiivne lahendus oleks lükata kõigi kinnipeetava vastu esitatud rahaliste nõuete täitmine edasi kuni vanglakaristuse lõpuni, ent selle lahenduse vastu räägivad kaalukad argumendid. Teatud määral üldistades võib väita, et raskemale ja kannatanule suuremat kahju tekitanud kuriteole järgneb suurem karistus (st nt pikem vangistus). Erakordselt keeruline oleks põhjendada kannatanule, miks peab tema nõue saada nt talle tervisekahjustuse eest kahjuhüvitist ootama, kuni kinnipeetav kannab ära 10-aastase vangistuse ning on samal ajal suuresti riigi ülalpidamisel. Seda

iseäranis olukorras, kus ka vabaduses viibivad ja muidu kehvemini toime tulevad isikud peavad nende vastu esitatud rahalised nõuded õigeaegselt ja ilma liigse viivitusega täitma. Seega pole minu hinnangul põhjust ka teha kinnipeetavale erandit ning lükata tema vastu esitatud nõuete sissenõudmine vangistuse lõpuni edasi.

27. Võimalus oleks ka teha mahaarvamisi vaid teatud summadest (nt kinnipeetava töötasust), ent ka sel juhul võiksid rahaliste nõuete taga olevate isikute huvid saada ülemääraselt kahjustatud. Nimelt on paraku rida kinnipeetavaid, kes ei soovi olenemata vastavast kohustusest töötada ja eelistavad nt pigem tööst keeldumise eest distsiplinaarkaristust kanda. Samuti oleks see taas kinnipeetavate erinev kohtlemine võrreldes vabaduses viibivate võlgnikega, kelle puhul ei ole välistatud rahaliste sissenõuete täitmine lisaks töötasule ka muude sissetulekute arvelt.

3. Lähedaste võimalus kinnipeetavat toetada

28. Mis puudutab Teie tõstatatud küsimust, et kehtiv õigus ei taga võimalusi kinnipeetava toetamiseks, siis nendin, et PS § 14 kohustab riigivõimu (sh ka seadusandlikku võimu) tagama põhiõigusi ja –vabadusi. Riigikohus on PS § 14 osas tõdenud, et: „Põhiseaduse § 14 kohaselt on riik kohustatud tagama isikute õigused ja vabadused. Õiguste ja vabaduste tagamine ei tähenda üksnes, et riik hoidub põhiõigustesse sekkumast. Riigil on PS § 14 järgi kohustus luua põhiõiguste kaitseks kohased menetlused.“²

29. Samas kohtuasjas on Riigikohus ka nentunud, et: „Ühe isiku põhiõiguse kaitse võib kaasa tuua teise isiku põhiõiguse piiramise. Sellisel juhul tuleb põhiõiguste vahel leida mõistlik tasakaal. Niisuguse tasakaalu leidmisele peavad olema suunatud ka PS §-st 14 tulenevalt loodud menetlused põhiõiguste kaitseks.“³

30. PS §-s 14 sätestatu rikkumise puhul tuleb arvesse võtta, et riigivõimu kandja tegevusetuse korral on põhiõiguste kaitset võimalik tagada aga ainult ühe õigusakti või toiminguga mitmest võimalikust.⁴ St seadusandjal on teatud õiguspositsioonide kaitsmiseks võimalik rakendada tihtipeale enam kui ühte lahendust. Lahenduse valikul peab arvestama lisaks kaitstavale õiguspositsioonile ka teiste isikute õigusi ning muid olulisi asjaolusid kogumis.

31. Hindamaks antud juhul asjassepuutuvat põhiõigust või –kohustust, nendin, et üldjuhul ei pruugi täisealise ja täisteovõimelise kinnipeetava puhul tegu olla abivajava pereliikmega PS § 27 lõike 4 mõttes. Olukorras, kus riik hoolitseb olulise osa isiku peamiste vajaduste rahuldamise eest, on keeruline öelda, et pelk kinnipeetava staatuses viibimine tähendaks, et isik vajab lähedaste abi. Nimelt hoolitseb riik väga suures ulatuses kinnipeetava igapäevavajaduste eest. Talle on tagatud peavari (VangS § 45), samuti vangla antud riietus (VangS § 46), regulaarne toitlustamine (VangS § 47 lõige 1) ning riigi poolt rahastatav tervishoid (VangS § 49 lõige 2).

32. Seega võib PS §-s 27 (ja ilmselt täpsemalt lõikes 4) toodud kohustust pidada antud juhul asjakohaseks ennekõike tinglikult. Küll võib leida seoseid PS § 19 lõikes 1 toodud põhiõigusega vabale eneseteostusele. Oluline on märkida, et ükski põhiõigus ei ole absoluutne. Põhiõiguste kasutamisel peab arvestama teiste isikute õigustega ning ühiskonnas oluliste väärtustega.

² RKPJKo 14.04.2003, nr 3-4-1-4-03, p 16.

³ RKPJKo 14.04.2003, nr 3-4-1-4-03, p 17.

⁴ M. Ernits. Kommentaarid §-le 14. - Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2008, § 14, komm 3.4.

33. Mõnate ka ise oma avalduses, et teatud võimalused on seadusandja vanglas viibiva lähikondse abistamiseks loonud. Mõningaid esemeid on võimalik saata kirisaadetisega (nn maksikiri), samuti on võimalik kanda kinnipeetava vanglasisesele isikuarvele raha. Seega on võimalik hinnata, kas Teie mainitud võimalikud muud lahendused aitaksid kaasa kinnipeetava toetamisele lähedaste poolt ning seda seejuures teiste isikute õigusi põhjendamatuult ohtu seadmata.

34. Alternatiivseteks võimalusteks lisaks olemasolevatele olete maininud võimalust, et abistada soovija ostab ise ja ilma kinnipeetava isikuarve vahenduseta (ja seega vältides mahaarvamisi) kinnipeetavale vangla kauplusest esemeid ja aineid. Teiseks võimaluseks peate asjade saatmist vanglasse kas postipaki vms moel. Minu hinnangul ei ole kumbki võimalus probleemitu ning toob kaasa täiendavaid riske erinevate isikute eri põhiõigustele ning seega ei saa küllaldase kindlusega väita, et seadusandja peaks rakendama just Teie pakutud võimalusi.

35. Vahetult asjade saatmise ja üleandmise osas juhin Teie tähelepanu asjaolule, et vangla julgeolek on erakordselt tähtis ja seda nii laiema avaliku korra, vanglas viibivate vanglateenistuse ametnike kui ka kinni peetavate isikute elu ja tervise seisukohalt. Osaks vangla julgeolekust on vajadus piirata teatud esemete ja ainete käivet vanglas, mis on ka väljaspool vanglat keelatud (nt narkootilised ained) või mille omamine ja/või tarvitamine võib just vanglas tekitada suure julgeolekuohtu (nt alkohol).

36. Mida suurem on erinevate esemete ja ainete liikumine väljastpoolt vanglat kinni peetavatele isikutele, seda suurem on oht, et võimalust esemeid ja aineid kinni peetavale isikule üle anda kasutatakse vanglas keelatud esemete ja ainete üleandmiseks ning piisavalt suure käibe juures ei ole võimalik kõiki üleantavaid asju süvitsi kontrollida ning küllaldase kindlusega välistada keelatud esemete või ainete vanglasse jõudmine. Ka see, kui keelatud esemete ja ainete sissetoimetajaid on vaid väike osa kinnipeetavatest ja nendega seotud isikutest, ei vabasta vanglat vajadusest üleantavad asjad ja ained läbi otsida ning seda, et kasvõi ühest vanglasse sattunud narkootilise aine saadetest võib tekkida suur oht isikute elule ja tervisele terves vanglas.

37. Probleemi keelatud esemetega aitab kahtlemata vältida lahendus, kus asjade liikumine vanglasse sisse on minimeeritud ja kinnipeetav saab lasta edastada asjade asemel endale raha ja siis saadud raha eest soetada vangla poest soovitud aineid ja esemeid. Sellist lahendust on seadusandja ka eelistanud. Hetkel valitud lahenduse puhul jääb lähedastele endiselt võimalus toetada oma vanglas viibivaid lähikondseid, samas on oluliselt piiratud vanglas keelatud esemete ja ainete käive.

38. Seejuures on paratamatu, et kui isiku vastu on esitatud nõudeid, siis võib talle üle antav vara sattuda nõuete täitmiseks realiseeritava vara hulka. See on nii vabaduses viibijate kui ka kinnipeetavate puhul. Kui nt vabaduses viibija vastu on esitatud hagi, see on kohtus rahuldatud ja selle alusel alustatud täitemenetlus, siis võib juhtuda, et kui lähikondne kannab tema pangaarvele raha, võidakse see arestida ja kanda nõude rahuldamiseks kohtutäituri vahendusel võlausaldajale. Samamoodi on võimalik arestida ka üle antud sularaha.

39. Ses kontekstis on oluline selgitada isikule edastatud raha omandiküsimust. Mulle näib, et Te püüate oma avalduses väita, nagu jääks Teie poolt [...] vanglasisesele isikuarvele kantav raha osaliselt või täielikult Teie omaks ja sellest vabanemistoetuse hoiustamise või isiku vastu esitatud nõuete sissenõudmise tõttu kannataksid Teie õigused. Selgitan Teile, et ma ei pea Eesti õiguskorraga ja majandussüsteemiga kooskõlas olevaks kinnipeetava vanglasisesele isikuarvele laekuva raha liigitamist "omaks" (s.t nt kinnipeetava poolt vanglas tööga teenitud rahaks) ja "võõraks", ehk väljastpoolt vanglat kolmandate isikute poolt ükskõik mis asjaoludel saadetud

summadeks. Raha on käibevahend, mis vahetab tihti omanikku ja mille osas pole käibe huvides võimalik hiljem öelda, et ehkki raha on teisele isikule üle antud, siis jääb see ikkagi raha üle andnud isiku omandiks (nagu see näiteks vallasasjadega võimalik on). Raha osas tuleb minu hinnangul ladusa käibe huvides eeldada, et kui raha on isikule üle antud (kas nt füüsiliselt rahatähtedena, kantud isiku pangaarvele või ka vanglasisesele isikuarvele), tuleb juhinduda sellest, et üleandmisega on raha saanud selle isiku omaks, kelle kätte või arvele see laekus.

40. Nii tuleb ka kinnipeetava vanglasisesel isikuarve osas tõdeda, et kui keegi sinna raha kannab, muutub see isikuarvele laekumisega kinnipeetava rahaks, kuna kuidagi pole võimalik ilma ebamõistlike pingutusteta vahet teha, milline osa raha on n.ö "oma" ja milline "võõras". **Raha, mille kannab kinnipeetava isikuarvele tema lähedane, muutub isikuarvele kandmisega kinnipeetava rahaks, millele on võimalik rakendada kõiki seadusega ette nähtud piiranguid ja väär oleks väita, et tegemist on endiselt kellelgi teisele kuuluva rahaga.**

41. Teostatav oleks kahtlemata ka lahendus, kus (ilmselt küll teatud piirangutega) lubataks vanglas viibijatele lähikondsete poolt kas edastada või üle anda aineid ja esemeid. Sellega kaasneks aga paratamatu vajadus kogu üleantav vara läbi otsida. Läbiotsimisega võidakse teatud liiki asju ja esemeid aga kahjustada ning ka siis jääb võimalus, et isikud on osavalt peitnud tavalistesse olmeesemetesse keelatud aineid ja esemeid. Kõike seda on võimalik vältida nii, et kinnipeetavale kantakse üle raha ja kinnipeetav omakorda soetab vangla kauplusest soovitud esemed, mille puhul on miinimumini viidud risk, et neisse on midagi peidetud.

42. Mitte väheoluline ei ole seejuures ka asjaolu, et omal moel kahjustaks võimalus, et kinnipeetavale saaks esemeid ja aineid saata nt pakiga ka teatud määral tema vastu rahalisi nõudeid esitanud isikute huve. Olukorras, kus vangla tagab isikule tasuta paljude igapäevaelus vajalike teenuste saamise (toit, riietus, eluase) ning kõik ülejäänud saab kinnipeetav lasta endale lähetada või soetada sugulastel või sõpradel, ei pruugi kinnipeetaval (eriti just pikkade vanglakaristuste korral) olla mingit huvi või motivatsiooni tema vastu esitatud rahalisi nõudeid täita ning ta võib püüda rahaliste nõuete täitmist vältida või nende aegumiseni edasi lükata sel moel, et vältida vanglasisesel isikuarvel raha olemasolu.

43. Oluline on rõhutada, et antud juhul hindan riigi tegevust eeldusel, et täitevvõim täidab kõik talle seadusega pandud kohustused (toitlustab kinnipeetavat, annab talle vangla riietuse jne). Kui vanglateenistus üht või teist seadusega pandud kohustust ei täida, siis ei tähenda see tingimata seda, et mõni norm on põhiseadusega vastuolus (nt kui kinnipeetav ei saa seaduses sätestatud määral süüa, ei tähenda see, et riik peaks looma täiendava võimaluse lähikondsetel kinnipeetavale toiduaineid edastada, vaid täitevvõimu tuleb suunata seaduses võetud kohustust täitma).

44. Kokkuvõtlikult olen seisukohal, et riik tagab väga suure osa kinnipeetavate igapäevavajaduste eest hoolitsemise ja seda kinnipeetavale tasuta (toit, peavari, riietus). Sellises olukorras pidada vanglakaristust kandvat ja süüdimõistetud kurjategijat selliseks abivajavaks isikuks, kelle õigus saada lähedastelt igapäevaelus kasutatavaid aineid ja esemeid vahetult, seades seejuures ohtu vangla julgeoleku või vältides kasvõi osaliseltki tema vastu esitatud nõuete täitmist, ei ole põhjendatud.

45. Võimaldades edastada raha kinnipeetava isikuarvele, on riik loonud võimaluse oma vanglas viibiva lähedase toetamiseks ja ma ei pea Teie avalduse ja mulle teada olevate andmete põhjal põhjendatuks väita, et see ei ole kindlasti piisav, et kõigi asjaomaste isikute huve tasakaalustatult arvestades oleks lähedastel võimalus oma vanglas viibivat lähikondset

küllaldaselt aidata. Seega ei näe ma vangistuseseaduses Teie osutatud vastuolu, mis justkui ei võimaldaks isikul küllaldaselt toetada oma vanglas viibivat lähikondset.

46. Märgin ka, et üldjuhul on vanglas viibiva isiku rahaline toetamine toetaja vaba valik. Tegemist pole reeglina kohustusega (kui just isik ei täida seadusega seatud kohustust maksta elatist – nt vanem maksab elatist alaealisele lapsele vms) ja samuti mitte subjektiivse õigusega, mis oleks eelisseisundis võrreldes muude isikute õigustega (nt kannatanu õigusega saada kuriteoga tekitatud kahju hüvitamist) või kaalukate eesmärkidega (kinnipeetava õiguskuulekale teele suunamine). Igal rahasumma maksjal on vangistuseseadusega tutvumise järel võimalik aru saada, milline osa isikuarvele laekuvast summast võib mahaarvamisele kuuluda ja kui see talle liigne tundub, siis on tal voli ka makset mitte teha. Ka on võimalik kinnipeetavaga kokku leppida, et kinnipeetav hüvitab vabanemise järel õiguskuulekat elu elama asudes lähedasele summad, mis kulusid isikuarvele kantud rahast kinnipeetava vastu esitatud rahaliste nõuete täitmiseks. See, milliseid mahaarvamisi tehakse juba isikuarvele laekunud rahast, ei riiva enam maksja õigusi, kuna tema on rahasumma kinnipeetava arvele üle kannud ja see on saanud kinnipeetava varaks, millele saab pöörata sissenõuet.

47. Soovin rõhutada asjaolu, et iga isik on teatud kindlatel asjaoludel kohustatud tema vastu esitatud rahalisi nõudeid täitma (nt kohtuotsusega mõistetud rahasummad jms) ja isikut saab selleks sundida sõltumata sellest, kas isik on vabaduses või kannab vanglakaristust. Ma ei näe ka põhjust tõsta kinnipeetavaid abivajajatena rohkem esile, kui ükskõik millist muud isikute gruppi. Seda ennekõike põhjusel, et igale kinnipeetavale sõltumata tema varalisest seisundist on tagatud tasuta peavari, riietus, toitlustamine ja muud vangistuseseaduses ette nähtud hüved. Keeruline on põhjendada, miks peaks süüdimõistetud kurjategijat pidama tema vastu esitatud põhjendatud nõuete (nt kannatanu kahjuhüvitusnõue) täitmise tõttu enam abi vajavaks isikuks, kui mõnda muud isikut.

IV Kokkuvõte

48. Kokkuvõtlikult nendin, et ei tuvastanud Teie avalduses toodud asjaoludel vangistuseseaduse § 44 lõike 2 vastuolu Eesti Vabariigi põhiseadusega, samuti ei tuvastanud ma, et vangistuseseadus oleks Eesti Vabariigi põhiseadusega vastuolus, kuna ei võimalda lähikondsetel küllaldaselt toetada vanglas viibivat kinnipeetavat.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Indrek Teder

Indrek-Ivar Määrits 6938406;
e-post: indrek-ivar.maarits@oiguskantsler.ee